

Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2016 / Volume: 4, Issue: 8, July 2016

**RUSYA'NIN ERMENİ DEVLETİ KURMA POLİTİKASININ SONUCU:
KARABAĞ SORUNU**

**The Result of The Russian Politics That Aim to Form Armenian Government :
Karabakh Question**

Zühre Nur PEHLİVAN*

ÖZ

Rusların Kafkasya'ya girmesi, hem Karabağ Hanlığı hem de Kafkasya'da bulunan diğer hanlıklar açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Karabağ Hanlığı'nın, 1805 Kürekçay Antlaşması gereğince Rusya'ya tabi olmasıyla Rusya, Kafkasya'ya sistemli ve kalıcı olarak adımını atmış ve işgal faaliyetleri için zemin hazırlamıştır. 1828 Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Ruslar, antlaşmanın göç maddesine dayanarak Ermenileri buraya yerleştirmişlerdir. Ermeniler bu bölgede toprak kazanma faaliyetlerine girişmişler ve Türklere karşı saldırgan tutum sergilemeye başlamışlardır. Rusya ise Ermenilerin yapmış olduğu bu faaliyetlere ses çıkarmadığı gibi onlarla hareket ederek onların cesaretlenmesine neden olmuştur. Ermeniler, amaçlarını gerçekleştirebilmek gayesiyle saldırılarda ve katliamlarda bulunmuşlardır. Bu durumdan muzdarip olan Azerbaycan Türkleri, kendilerini savunmak için teşkilatlanmaya başlamış ise de Ermenilerle kıyaslandığında teşkilat yetersizliğinden dolayı bu çabaları yeterli olmamıştır. Binlerce Azerbaycan Türkü vatanlarından zorla çıkarılmış, kadın ve çocuklar Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüştür. Günümüzde de çözülemeyen Karabağ problemi işte bu noktalardan başlayıp büyümüştür. Bu makalede Rusların Kafkasya'ya girmesi, Ermenilerin Kafkasya'ya göç ettirilmesi ve sonrasında Ermenilerin saldırgan politikaları ile Dağlık Karabağ sorunu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ermeni, Karabağ, Kafkasya

ABSTRACT

Russian advance in Caucasia culminated badly for Karabakh Khanate and for the other khantes which were located in Caucasia. According to Kürekçay Treaty (1805), after having Karabakh Khanate dependent on itself, Russia systematically and permanently stepped into Caucasia and led up to invade. After signing the Türkmençay Treaty (1828) due to immigration term, Russians located Armenians in Caucasia. Armenians started to occupy lands and showed aggression towards Turkish people. Russia turned a blind eye to Armenians' actions,

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Y.Lisans Öğrencisi, znurpeh@hotmail.com

furthermore encouraged them by cooperating with them. In order to achieve their goals, Armenians started attacking and slaughtering people. Azerbaijan Turks, who suffered from these actions, assembled for defending themselves, however due to lack of organization comparing to Armenians, their struggles remained insufficient. Thousands of Azerbaijan Turks were forced to leave their homelands and women and children were killed by Armenian mobs. The unsolvable Karabakh question has started since then and grew till today. In this article, Russian advance in Caucasia, Armenian immigration to Caucasia, onwards the aggressive politics of Armenians and Nagorno-Karabakh question have been examined in detail.

Keywords: Russian, Armenian, Karabakh, Caucasia

Giriş

Karabağ'da meydana gelen çatışmalarının temelini inmeden önce, Karabağ'ın adının köküne bakmak yerinde olacaktır. Yer isimleri bölge halkının kimliğini ortaya koyabilme açısından önemlidir. Bir bölgenin isminin nereden ve ne anlama geldiğini bilmek oranın kültürünü tanıyabilmemize imkan sağlar. Özellikle Ermenilerin yıllarca üzerinde hak iddia ettiği Karabağ'ın ismini bilmek bölgenin asıl sahibinin kim olduğunu anlamamız açısından önem teşkil etmektedir. Karabağ kelimesi “*Kara*” kelimesinden dolayı olumsuz bir anlam çağrıştırıyor olsa da Eski Türklerde bu kelimenin olumlu anlamı vardır. Kara kelimesinin Türkçe anlamı “*Yiğit, kahramandır.*” (Özçelik, 2003: 6-7) “*Bağ*” kelimesi ise Farsça kökenli bir kelimedir. (Taşkiran, 1995, s. 6) Bu kelime, Karabağ'ın verimli toprakları ve bu topraklarda yapılan bağcılık üretiminden gelmektedir. (Mustafazade, 2014: 46) Eski Türklerde, Kara kelimesi renk anlamından ziyade “*büyük*” anlamına gelmektedir. (Ahundlu, 2010: 57) Bu durum bu kelimenin pek çok yerde kullanılmasına neden olmuştur. Bunlara Karakoyunlu ve Karahanlı Devletleri'ni örnek verebiliriz. (Özçelik, 2003: 6) Ruslar Karabağ'ı, Türkçe karşılığı “*Dağlık*” anlamına gelen “*Nagorno*” kelimesiyle ifade etmişlerdir.

Eski zamanlardan beri kullanılan Karabağ isminin ilk olarak geçtiği yıllıklardan biri, XIV. yüzyılda Gürcülere ait olan Tarihi Olay Defterleri'dir. (Taşkiran, 1995:18) Aynı zamanda Fars ve Ermeni yıllıklarında da Karabağ isminin geçtiği bilinmektedir. (Attar, 2005: 5)

Karabağ bölgesinde yıllardır süregelen Türk-Ermeni mücadelesinin sebebini ve Karabağ'ın neden bu denli önemli yer işgal ettiğini anlayabilmemiz için Karabağ bölgesinin coğrafyasına da bakmalıyız. Geçmişten bugüne birçok medeniyete kucak açan, çok sayıda devlet tarafından ele geçirilmek istenen Karabağ bölgesi, Azerbaycan'da bulunan Kür-Aras Nehirleri ile Gökçe Gölü'nü içine alan kısmı kapsamaktadır. (Çapraz, 2012:231) Karabağ'ın komşularına baktığımızda güneyinde İran'ı, doğusunda Küçük Kafkas Dağlarını, batısında ise Ermenistan'ı görürüz.

Karabağ'da, “*Demirci-Aslanlı, Küpara, Berküşat, Bahab Yurt, Kebirli, Talış, Cevanşir, Haçın Çilebird, Hırda-Para Dizah, Otuziki, İyirmidört, Garaçorlu, Verend, Açıan-Türk*” gibi vilayetler vardır. Türk ve Ermeni köyleri bulunan bazı

Rusya'nın Ermerni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

yerlere örnek olarak “*Dizah'ı, Verend'i, Çilebürd'ü, Haçın'ı, Talış*”ı verebiliriz. (Aslan, 1990: 50.)

XVII. yüzyılın en önemli seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi, Karabağ'ın bulunduğu mevkiinin önemine dikkat çekmek için bu bölgeyi “*Küçük Azerbaycan*” olarak ifade etmiştir. (Demir, Yıldırım vd. 1992: 42) Karabağ'da yükseltinin, kuzey-güney arasında farklılık gösterdiği ve güneye doğru gidildikçe yükseltinin azaldığı görülmektedir. (Özçelik, 2003: 9) Karabağ'ın bitki örtüsü açısından zengin olması çeşitli iklim kuşaklarının görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Karabağ bölgesinin ekonomisine katkıda bulunan sektörlerden biri, Yer altı zenginlikleridir. Gibs, mermer, altın, metal filizleri Yer altı zenginliklerinin birkaç örneğidir. (Attar, 2005: 7) Karabağ bölgesinin ekonomisine katkısı bulunan diğer sektör tarımdır. Karabağ'da tarım açısından verim alınabilecek yaklaşık 210 hektar alan vardır. 23.000 hektarlık kısımda sulu tarım yapılabilirken kalan kısım ise Yer altı suları için kullanılmaktadır. (Özçelik, 2003: 10) Karabağ bölgesinde önemli iş kollarından olan çiftçiliğin ve hayvancılığın da ekonomiye büyük katkısı vardır. (Ekşi, 2010: 4)

XIX. Yüzyılda Rusların Kafkasya'ya Giriş

XIX. yüzyıl, Rusya'nın Kafkasya'da ilerleyişinin zirve yaptığı dönemdir. Bu dönemde, Ruslar, Kafkasya bölgesine doğru yayılmış ve bu bölgedeki hanlıkların topraklarını ele geçirmeye çalışmışlardır. Hanlıkların bazıları kendiliğinden Rusya'ya tabi olurken bağımsızlıklarını sürdürmek isteyen bazı hanlar ise Rus himayesine girmeyi reddetmiştir. Rusya'ya bağlanan hanlıklar arasında Karabağ, Şeki ve Şamahı Hanlıkları vardır. Gence, Bakü, Kuba gibi hanlıklar ise Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. (Yeşilot, 2010: 10-11) Rusya, hanlıkların bulunduğu bölgeleri ele geçirmek için 1801'de Gürcistan'ı işgal ederek işe başlamış ve başkomutan olarak Prens Sisianov'u görevlendirmiştir. Sisianov, başa geçmez 1803 yılında Gence bölgesini işgale başlamıştır. (Türkmen, 2010: 114-116) Rusya'nın burayı işgal etmesindeki neden, bölgenin önemli askeri ve ticaret yolları bulunduran bir mevkide yer almasıdır. Gence işgal edildiğinde, Gence Han'ı Cavad Han bu bölgeyi savunmaya çalıştıysa da Rusların askeri üstünlüğü karşısında başarı elde edememiştir. İşgalden sonra, Ruslar kendilerini savunan vatandaşları katletmiştir.

Rus Çarıçesi Yelizaveta vermiştir. Bu durum, Rusya'nın asimile politikası uygulayacağını ve bölgeye kalıcı olarak yerleşmek istediğinin göstergesidir. (Saray, 1993: 17) Nitekim Rusların, bu bölgeyi Yelizavetpol olarak ifade etmeyenlere karşı ceza uygulamaları başlatması, asimile politikasının belirtisidir. Ruslar, işgal ettikleri Türk bölgelerinin isimlerini değiştirerek Türklerin kültürlerini hafızalarından silmeye çalışmıştır. (İsmailov, 2014: 277)

Rusya'nın yayılma faaliyetine direnen hanlıklardan bir diğeri Bakü Hanlığı'dır. Bu hanlık, 1806 yılında işgal edilmiştir. İşgale öncülük eden General Tsitsianof, Bakü'yü, teslim olmak zorunda bırakmıştır. İşgal edilen diğer hanlık ise Talış Hanlığı'dır. Bu işgal, toprağının verimli olması ve stratejik açıdan İran'a yakın

Rusya'nın Ermerni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

olmasından dolayı gerçekleşmiştir. Taliş Hanlığı, iyi bir şekilde savunma yapmasına rağmen Rus birliklerinin ek güç tedarik etmesinden dolayı 1812'de teslim olmak zorunda kalmıştır. Ruslar, daha sonra Şeki ve Şirvan Hanlıklarını da işgal etmiştir. (Saray, 1993:17) Bu işgaller, Azerbaycan hanlıklarını rahatsız ettiği gibi Osmanlı Devleti ile İran da bu durumdan muzdarip olmuşlardır.

Osmanlı Devleti ve İran'ın, geçmişten beri Azerbaycan bölgesi için mücadele ettiklerini göz önüne alırsak onların rahatsızlığının sebebini anlamış oluruz. Bunun yanı sıra Rusya'nın daha da güçleneceği endişesi ve Rusların yapmış olduğu işgaller, bu bölgede çıkarları bulunan İngiltere ve Fransa'yı da oldukça rahatsız etmiştir. Bu nedenle, söz konusu devletler Osmanlı Devleti ile İran'ı, Rusya'ya karşı kıskırtmıştır. Bütün bunların sonucunda İran, 1804 tarihinde, Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir. İbrahim Han, savaşta arada kalmaktan ve topraklarının işgal edilmesinden korkmuştur. Bu sebeple “*denize düşen yılanı sarılır misali*” Rusya'dan yardım istemiş ve onlara itaatini bildirmiştir. (Özçelik, 2003: 71)

İbrahim Han, içinde bulunduğu zor durum nedeniyle 1805'te Rusya ile Kürekçay Antlaşması imzalamıştır. Rusya, bu antlaşma ile Karabağ'ın Rusya'ya vergi vermesi ve Şuşa'da bir Rus garnizonu bulundurması şartıyla, Karabağ Hanlığı'nın bağımsızlığını koruyacağını bildirmiştir. Bu madde, Rusya açısından olumluyken Karabağ Hanlığı açısından olumsuzdur. Antlaşmanın kilit noktasını oluşturan “*Karabağ topraklarının, Rusya tarafından garantiye alınması*” maddesi, Karabağ açısından en olumsuz maddelerden biridir. Nitekim bu madde Karabağ Hanlığı'nın özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Görüldüğü gibi antlaşmada, Karabağ Hanlığı açısından olumlu hiçbir madde bulunmamaktadır. (Taşkiran, 1995: 68)

Karabağ ve Şeki Hanlıklarının Rusya'ya bağlanmasından rahatsız olan İran, Karabağ'a hücum etmeye karar vermiştir. Bu karar, Rusya'nın tepkisine ve İran ile Rusya arasında savaş çıkmasına neden olmuştur. Ruslar, Bakü üzerinden hareket ederken İran ise Şuşa Kalesi'ne gelerek orayı muhasara etmiştir. (Özçelik, 2003: 72.) Bütün bunlar olurken İbrahim Han ailesini Hankendi'den götürmeye karar vermiştir. İbrahim Han'ın bu kararı almasının bir sebebi, Rusya'dan beklenen yardımın zamanında gelmemesi, diğer sebebi ise İran'ın saldırıları yüzünden can güvenliği tehlikede olan ailesini korumak istemesidir. (Ekşi, 2010: 159) İbrahim Han, İran'ın, Karabağ'a karşı yapacağı saldırılara karşı önlem olarak İran ile arasını düzeltmeye çalışmıştır. Bu sebeple Rusya, Hankendi'yi terk eden ve her ihtimale karşı İran ile ilişkisini düzeltmeye çalışmış olan İbrahim Han'dan şüphelenmeye başlamıştır. Bu durum, İbrahim Han'ın ve ailesinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. (Özçelik, 2003: 72)

Rusya'nın İbrahim Han'ı öldürüp Kafkasya'ya doğru ilerlediği zaman, etrafında onu engelleyecek kimse yoktur. Bu durum, hanlıkları Rusya'ya karşı tek başına ve çaresiz bırakmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti yıllarca süren savaşlardan dolayı yıprandığı için Rusya'yı durduracak güce sahip değildir. İran, Rusya'yı durdurmak istemiş ise de yenilgiye uğrayarak Rusya ile 1813 yılında Gülistan Antlaşması'nı imzalamıştır. (Yıldırım, Özunder, 1991:4) Gülistan Antlaşması'nın içeriğine bakıldığında İran'a çok külfetli sonuçlar getirdiği söylenebilir. Bu antlaşmayla Rusya, Nahçıvan ve Revan dışındaki bütün hanlıkların

Rusya'nın Ermerni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

kendilerine ait olduğunu İran'a kabul ettirmiştir. İran'a kalan kısım ise Nahçıvan ve Revan'dır. (Onk, 1997: 48) Bu antlaşmayla İran, yıllarca hüküm sürdüğü bölgedeki haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. İran, bu ağır antlaşmaya uymak istememiş ve eski topraklarına tekrar kavuşma ümidiyle antlaşmayı bozarak Rusya ile savaşmaya karar vermiştir. Bunun için, önce, İran'da bulunan Prens Menşikov adlı elçi Rusya'ya geri göndermiştir. Daha sonra da İran ordusu, Abbas Mirza komutasında toplanarak Şuşa'yı muhasara altına almıştır. Ruslar, burayı iyi bir şekilde korumuş ve bu durum İran'ın başarısız olmasına neden olmuştur. İran'ın bu savaşta mağlubiyeti üzerine iki taraf arasında Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. (Öztürk, 2003: 73)

Türkmençay köyünde yapılan 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması'nda, Gülistan Antlaşması'nın bütün maddeleri kabul edilmiştir. Gülistan Antlaşmasında, daha önce de belirttiğimiz gibi Nahçıvan ve Revan dışındaki bütün Azerbaycan Hanlıkları Rusya'ya bağlanmıştır. Bu antlaşmayla, Nahçıvan ve Revan da Rusların eline geçmiştir. (Onk, 1997: 55) Bu antlaşmayla, iki taraf arasında, Aras nehri sınır kabul edilerek bu nehrin kuzeyi Rusya'ya, güneyi ise İran'a tahsis edilmiş ve böylece Azerbaycan'daki toprak bütünlüğü bozulmuştur. (Sariahmetoğlu, 2011: 73) Ancak bu antlaşmanın kilit noktasını teşkil eden madde İran ile Rusya'da yaşayan halkların istedikleri bölgeye göç etmelerine imkan veren maddedir. Bu madde yıllarca süren Azeri-Ermeni sorununun doğmasına neden olmuştur. Bu antlaşma ile Rusya, büyük avantaj elde etmiştir. Kafkasya topraklarına yerleşme niyetinde olan Rusya'nın gayesi, bu antlaşma ile ortaya çıkmıştır. (Onk, 1997: 55) Rusya, bu olaydan sonra, göç maddesini kullanarak binlerce Ermeni'yi, Kafkasya bölgesine göç ettirmiştir. Yapılan bu göçler, Kafkasya nüfusunda çoğunluğu teşkil eden etnik unsurları tamamen değiştirmiştir.

Ermeniler'in Kafkasya Bölgesine Göçü

Ermenilerin, hem Kafkasya bölgesinde hem de Anadolu'da güç kazanması 1813 Gülistan, 1828 Türkmençay, 1829 Edirne Antlaşmaları ile gerçekleşmiştir. Bu antlaşmaların uygulamaya konulmasında, avantajlı taraf olan Rusya etkilidir. (Tohidi, 2014: 2) 1830'lu yıllardan itibaren Türkmençay Antlaşması'nın vermiş olduğu göç iznine dayanarak İran'dan, Rusya'dan ve Türkiye'den Karabağ'a göç ettirilen Ermeniler, Karabağ'da gerek nüfus açısından, gerekse sosyal açıdan önemli değişikliklere sebep olmuşlardır. (Taşkiran, 1995: 75) Göçler, Ermeniler tarafından sevilen Albay Lazarev tarafından gerçekleştirilmiştir. (Beydilli, 1988: 368) Rusya'nın, Ermeni göçüne izin vermesinin sebebi, kendisine tampon bölge oluşturma ve kendilerine yakın duran Ermeniler ile sınırlarını güvence altına alma isteğidir. (Mehmediyev, 2010: 90) Rusya'nın amacı Slavlaştırma politikası olduğu için göç olayına büyük önem vermiştir. Ruslar, bölgedeki Ermeni nüfusunu çoğaltmak için elinden geleni yapmış ve bunda da başarılı olmuşlardır. (Mehmediyev, 2010: 45) Göç edilen yerler arasında en revaçta olanlar Karabağ, Nahçıvan ve Erivan'dır. Göçlerin nedeni, Hristiyan olan Ermenileri uygun bir yere yerleştirerek Ermeni devleti kurmak istenmesidir. (Beydilli, 1988: 366)

1828 yılında İran'dan, Kafkasya'ya toplam 41.524 bin Ermeni göç ettirilmiştir. İran'dan göç ettirilen 40 bin kişi ile Osmanlı Devleti'nden gelen 84 bin

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

kişi, bölgede Ermeni nüfusunu arttırmıştır. Bu da bir zamanlar çoğunluk durumunda olan Türkleri azınlık durumuna getirmiştir. (Attar, 2005: 39) Kısa süre içinde Kafkasya'ya, 400 bin Ermeni yerleştirilmiştir. Ahmedov, 2015b:98)

Göçlerden önceki nüfus ile sonraki nüfus arasında önemli farklar bulunmaktadır. Rusların yaptığı 1832 tarihli nüfus sayımları, Karabağ bölgesinde Türk nüfusunun çoğunluğu, Ermeni nüfusunun ise azınlığı temsil ettiğini göstermiştir. Daha sonra Kafkasya bölgesine yapılan Ermeni göçü ile bu durum değişmiş, bölgedeki Ermeni nüfusu artarken Türk nüfusu azalmaya başlamıştır. (Yıldırım, Özönder, 1992: 5) Bu durumu sayısal olarak ifade etmemiz gerekirse Türkmençay Antlaşması'ndan sonra Azerbaycan'da Türklerin oranı, %64.8'den %58'e düşerken Ermenilerin oranı%34.8'den %42'ye çıkmıştır. (Sariahmetoğlu, 2011: 68)

Ermeniler, Türk nüfusuna, hem can güvenliği açısından hem de maddi açıdan çok zarar vermişler ve Türkleri kendi yurtlarından atma çabası içerisinde bulunmuşlardır. (Attar, 2005: 39) Ermeniler, halkın can güvenliğine zarar verdikleri gibi Türklerin yapmış olduğu mimari eserleri de tahrip etmişlerdir. Ermeniler yerleştikleri bölgelerde, yer adlarını değiştirerek Türklerin izlerini silmeye çalışmışlardır. (Nağı, Novruzbeyli, vd. 2014: 33)

Ermenilerin İşgal Girişimlerinin Başlaması

Türkmençay Antlaşması'ndan sonra, Ruslar tarafından Kafkasya'ya yerleştirilen ve o zamandan beri Ruslarla iyi geçinen Ermeniler, bu bölgeye geldikten sonra, saldırganlıklarını her geçen gün arttırmışlardır. Bu durum bize, Ermenilerin amacının yaşayacak yer bulmak değil, devlet kurmak ve kendilerinden olmayanlara düşmanca davranmak olduğunu gösterir. Rusya, Ermenilerin yapmış olduğu faaliyetlere sesini çıkarmamış ve onları desteklemiştir. Rusya'nın böyle tavır sergilemesinde etkili olan sebeplerden biri, Slavlaştırma politikasıdır.[†] (Yıldırım, Özönder, 1991: 11) Rusların, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda takip ettikleri Slavlaştırma yani Panislavizm politikası, bütün Slavları tek bir çatı altında toplama politikasıdır. Bu politika ile Ruslar, Slavları bir araya toplayarak kendisine bağlamak istemiştir. (Çağ, 2008: 205) Diğer etken ise Rusya'nın, sürekli mücadele ettiği Osmanlı Devleti ve İran'a karşı tampon bölge oluşturmak istemesidir. Ruslar, Müslüman Türkler yerine, kendi dininden olan Hristiyan Ermenileri tercih etmişlerdir. Bütün bunlar Rusların, 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne Antlaşması'nın göç maddelerine dayanarak Ermenileri Kafkasya'ya yerleştirmelerine neden olmuştur. (Saray, 1993:22)

Ruslar, Kafkasya bölgesinin bir kısmını Ermenilere ayırma düşüncesindedir. Bunu gerçekleştirebilmek için yer arayışında olan Ruslar, Ermenilerin eskiden ikamet ettiği Ararat bölgesini uygun görmüş ve toprak talebinde bulunurken bu durumun onlara avantaj sağlayacağını düşünmüştür. Bu bölgenin içinde yer alan ve Ermenilerin eski ikametgâhı olan Ararat, Rusya'nın ele geçirdiği yerler arasına girmediği için Rusya, bu bölgeden vazgeçmiş ve Ermenileri, Gökçe Gölü ve

[†] Yıldırım, Özönder, s. 11.

Rusya'nın Ermerni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

Karabağ'ı içine alan bölgeye yerleştirmeye karar vermiştir. Rusya, bu bölgelerde Ermeni çoğunluğunu sağlamak için iskan ve asimile politikasını faaliyete geçirmeye başlamıştır. 1828 yılından itibaren Ermeniler Karabağ'a, Erivan'a ve Nahçıvan'a yerleşerek Azerbaycan'ın demografik yapısının değişmesine sebep olmuşlardır. Rusya, Nahçıvan ve Erivan Hanlıklarını ortadan kaldırarak Erivan merkezli bir Ermeni idaresi kurmuş ve böylece tampon bölge oluşturmak için Ermenileri maşa olarak kullanmıştır. Daha sonra Rusya'nın amaçladığı Ermeni Devleti Nahçıvan, Ordubad ve Erivan Hanlığı'nı içine alan bölgede I. Nikola'nın tasdik verdiği fermanla 1828 yılında kurulmuştur. Rusya, bu fermanla amacına ulaşmış ise de bu durum onların bile engelleyemeyeceği yıllarca sürecek olan çatışmalara neden olmuştur. (Attar, 2005: 38-39)

Ermenilerin güç kazanıp Azerbaycan Türklerine saldırmaya başladığı tarihler 1905 yılına tekabül etmektedir. Bu tarihlerde meydana gelen 1905 İhtilali, Rusya'da milliyetçilik duygularının yayılmasına ve Rusların, kendi milletinden olmayanlara karşı sert politika uygulamasına sebep olmuştur. (Taşkiran, 1995: 80-81.) Bu politika Rus olmayan Azerbaycan Türklerini de zor duruma sokmuştur. Rusya'nın kendi milletinden olmayanlara karşı sert politika uygulamasından dolayı Azerbaycan Türkleri kendi vatanlarından dışlanmıştır. (Attar, 2005: 49) Bu politikadan Rus olmayan Ermeniler de nasibini almıştır. Ermeniler, Rusya'nın uyguladığı sert politikalara karşı isyan hareketlerine başlamışlardır. Bunun üzerine I. Nikola, Prens Golitzin adlı bir valiyi Ermenilerin bulunduğu yere atamıştır. Karakter itibariyle sert mizaçlı biri olan Prens Golitzin, Ermenileri hiç sevmeyen birisidir. Prens Golitzin'in bu tutumu Ermenilerin aleyhine olan bazı olaylara neden olmuştur. Bu olaylara Ermeni okullarının kapatılması, Şuşa'da meydana gelen isyanı bastırmak için valinin çok sert tavır sergilemesi gibi örnekler verilebilir. Bunun üzerine Ermeniler, kendi aralarında teşkilatlanmaya başlayarak partiler kurmuşlardır. Ermenilerin kurmuş olduğu partiler arasında Taşnak Sütyun Partisi, bu teşkilatlanmanın temel yapı taşı oluşturmuştur. Bu parti, halka saldırılarda bulunup yüzlerce masum insanın ölümüne sebep olmuştur. (Taşkiran, 1995: 80-81.)

1905 yılından sonra Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında mücadeleler tekrar görülmeye başlanmıştır. (Aras, Dedeyev, vd. 2008: 26) Ermeniler, saldırılarda bulunarak binlerce Türk'ün ölümüne sebep olmuştur. (Taşkiran, 1995: 84) Ermenilerin sürekli olarak devam eden bu katliamları, 1906'da Türklerin kendilerini savunmak için teşkilatlanıp Yukarı Karabağ'a çıkmalarına sebep olmuştur. Türklerin teşkilatlandığı yerlere yakın yaşayan Ermeniler, kendilerini güvence altına almak için köylerini boşaltmaya başlamış ve iki taraf arasında başlayan savaş 9 gün sürmüştür. Bu savaşta teşkilat bakımından iyi olmayan Azerbaycan Türkleri, Ermenilerin, Taşnak Sütyun adlı teşkilatının çok iyi olduğunu görmüşler ve iyi teşkilatlanmış yapı oluşturmaya karar vererek Gence'de, Difai isimli teşkilatı oluşturmuştur. Türkler bütün bu çabalarına rağmen Ermenileri durdurmayı başaramamış ve Ermeni saldırıları hız kesmeden devam etmiştir. (Taşkiran, 1995: 85-86.)

Dünya Savaşı Sırasında Karabağ

1914 tarihinde başlayan I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin, ittifak devletlerinin yanında savaşa girmesi, savaşın geniş bölgeye yayılmasına ve birçok cephenin açılmasına sebep olmuştur. Bu cephelerden biri Enver Paşa'nın açtığı Kafkasya cephesidir. Bu cephede Ermeniler, Ruslara destek vererek Türklere karşı yıpratma politikası uygulamışlardır. (Özkuş, 2014: 244) I. Dünya Savaşı sırasında, Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesinde, Büyük Ermeni Devleti kurma hayalinde olan Ermeniler, hem Türkiye Türklerine hem de Azerbaycan Türklerine büyük zarar vermişlerdir. Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesinde Ermenilerin yaptığı katliamlar, çok sayıda masum insanın hayatına mal olmuştur. Azerbaycan Türkleri ve Türkiye Türkleri dayanışma yaparak Kafkas İslam Ordusu'nu kurmuş ve bu sayede Ermenileri bir süre durdurabilmişlerdir. (Aras, Dedeyev, İbayev, 2008: 27)

11 Kasım 1917'de Rusya'da meydana gelen Ekim İhtilali, Kafkasya'da milliyetçilik duygularının yayılmasına sebep olmuştur. Bu durum, Karabağ bölgesinde hak iddia eden Ermenilerin, hoşuna gitmiş çünkü bu sayede, kendi devletlerini kurabilmek için fırsat yakalamışlardır. (Özçelik, 2003: 81.) Ermeniler, Rusların desteğini alabilmek için Bolşevik kalıbına girerek Azerbaycan Türklerine karşı katliam girişimlerinde bulunmuşlardır. (Özkuş, 2014: 244-245)

1918 yılında imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması'yla Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. (Neciyev, 2011:168) Bu durumdan rahatsız olan Ermeniler ve Gürcüler, işgal ettikleri topraklardan geri çekilmek istememişler ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine politika sergilemişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de savaşa devam etmenin kaçınılmaz olduğunu anlayıp mücadele ederek Kars'ı ve Batum'u düşman işgalinden kurtarmıştır. Bunu hazmedemeyen Ermeniler; geri dönerken köyleri yakıp yıkmışlar, sivil vatandaşları katletmişlerdir. Erivan'a giden Ermenilerin bu bölgede Azerbaycan Türklerine işkence etmeleri üzerine, Azerbaycan Türkleri de kendilerini savunmak için girişimde bulunmuş fakat muvaffak olamamıştır. I. Dünya Savaşında mağlup olan Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Mütarekesi'nde yer alan maddeler sebebiyle Osmanlı Devleti, Kafkasya'dan çıkmıştır. (Resulzade, haz. Akpınar, Murat, Çağın, 1993:58) Bu durum, Kafkasya'da Ermenilerin faaliyetlerini arttırmalarına sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan'dan çekilmesinden istifade eden Ermeniler ve İngilizler buraya yerleşip işgal girişiminde bulunmuşlardır. Azerbaycan'a yerleşen İngilizler tıpkı Ruslar gibi Ermenileri maşa olarak kullanmışlardır. Bu durumun, Ermenileri rahatsız ettiği söylenemez çünkü Ermeniler bu durumu çıkarlarına uygun şekilde kullanmışlardır.

İngilizler Azerbaycan bölgesinden çıktıktan sonra da Ermeniler burada işgallerine devam etmişlerdir. İşgallerin ardı arkası kesilmeyen Azerbaycan bölgesi, İngilizlerin Azerbaycan'dan uzaklaşmasından sonra da rahatlayamamış çünkü Azerbaycan'da Sovyet dönemi başlamıştır. İlk başlarda Ermeniler ile Sovyetlerin uzlaşmamasının nedeni, Sovyetlerin Azerbaycan üzerinde kendi çıkarlarına öncelik verdikleri için Azerbaycan'ı gözetken bir tutum sergiliyor olmasıdır. Daha sonra

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

Sovyetlerin izlediği siyaset değişime uğramıştır. Başlangıçta Azerbaycan bütünlüğünü savunan Sovyetler, Azerbaycan bölgesinde yönetimlerinin kurulması için Ermeni desteğine ihtiyaç duyduklarından, onların desteği karşılığında Ermenilere istedikleri yerler olan Zengezur'u ve Karabağ'ı vereceğine dair söz vermiştir. Azerbaycan Sovyetist Yönetim Başkanı Neriman Nerimanov, Ermenilere bir mektup yazarak hükümetin kurulması halinde onlara Karabağ'ı ve Zengezur'u vereceklerini söylemiştir. Bunun sebebi, onların desteğini almak istiyor olmasıdır. Nerimanov 1920'deki bir bildirisinde, Ermenilere ve Türklere iyi geçinmelerini, birbirlerine saldırmamalarını tavsiye etmiştir. Ermenistan'da Sovyet yönetimi kurulduktan sonra, bu durumu kendi lehlerine çevirmeye çalışan Ermeniler, toprak taleplerinde ısrar etseler de toplanan komitede bu istekler reddedilmiştir. Komite, Karabağ topraklarının Azerbaycan'da kalması ve Azeri-Ermeni barışının yapılması gerektiğinin altını çizmiştir. Rusların, Azerbaycan'a bağlı olan Karabağ'ı Ermenilere vermek istememesinin sebebi, o sıralarda hüküm sürdükleri Karabağ'dan vazgeçmemesidir.

Bu olaylardan sonra, 1921 yılında Azerbaycan'ı ilgilendiren yeni bir gelişme ortaya çıkmıştır. Bu olay Türkiye Türklerinin, düşman kuvvetlere karşı yaptığı Kurtuluş Savaşı'dır. Peki bu savaş Azerbaycan'ı ne şekilde etkilemiştir? Kurtuluş savaşı sırasında, Türk başarılarını gözlemleyen Rusya, Türkiye Türkleriyle Azerbaycan bölgesini de ilgilendiren bir antlaşma imzalamıştır. 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla, Karabağ ve Nahcivan Azerbaycan'a bağlanmıştır. (Özçelik, 2003: 87-89)

Rusya'da meydana gelen 1917 İhtilali Kafkasya bölgesini de etkilemiştir. Bu ihtilal ile Rusya, Kafkasya'da daha önce tanımış olduğu hakları geri almış ve 11. Kızıl Ordu Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni işgal etmiştir. Böylece Azerbaycan'da Sovyet Sosyalist dönemi başlamıştır. Ermeniler yıllardan beri Azerbaycan bölgesinde hak iddia etmiş ve bunun için faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ermenilerin söz konusu tavri tartışmalara yol açmış ve Karabağ'ın 1923 yılında özerk bir bölge ilan edilmesiyle sonuçlanmıştır. Karabağ; dağlık (yukarı), ova (aşağı), olmak üzere 2'ye ayrılmıştır. Daha sonraki süreç içerisinde Ermeniler, yukarı denilen dağlık kısma yerleşmiş ve burada nüfus çoğunluğunu sağlamaya çalışmışlardır. (Aras, Dedeyev, vd. 2008: 28-29.)

Dağlık Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ sorununun içeriğine geçmeden önce, sorunun büyümesinde son derecede önemli rol oynayan glasnost ve perestroyka terimlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Nitekim bu terimlerin oluşturmuş olduğu zihniyet, Karabağ sorununda son derece etkilidir. (Süleymanlı, 2006: 247) Açıklık anlamına gelen glasnost, yeniden yapılanma anlamına gelen prestroyka dönemleri, Gorbaçov'un 1985'te iktidara geçmesiyle başlamıştır. (Özçelik, 2003: 93) Bu terimler, Sovyetler Birliği'nin içinde yaşayan halklara, daha özgürce yaşayabilecekleri bir ortam hazırlamıştır. (Sarıahmetoğlu, 2011: 51.)

Bu kavramlarla birlikte milletler dillerini, dinlerini, ırklarını özümseyebilmiş ve halk arasında milli bilinç oluşmuştur. Bunda, geçmiş ve bugünden yararlanan

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

şairler ve yazarlar etkili olmuştur. Yazarlar, geçmiş için önemli olan kahramanları yazılarında işlemeye başlayarak tarih bilincini oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durum Türk-Ermeni ilişkilerini ön plana çıkarmış ve bu konuda çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Toplumun içindeki milli duygular hem eserlere hem de davranışlara yansımıştır. (Süleymanlı, 2006: 247.)

Glastnost terimi, dil konusunda önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Sovyetler, Rusçanın yaygınlaşmasında öncülük yaparak ikinci dillerin sönmesine neden olmuştur. Azerbaycan'daki Türkler bu duruma tepki göstererek dilin önemi konusunda çalışmalar yapmıştır. Ruslar, okullarda Azeri öğrencilere Rusçayı öğrenmesi konusunda baskı yapmış ve Türkçe öğretmemek için bir takım planlar oluşturmuşlardır. Bu durum, Azerbaycan Türklerinin Rusçayı kendi dillerinden daha iyi bilmesine sebep olmuştur. (Süleymanlı, 2006: 255-257) Rusların yürütmüş olduğu milliyetçilik faaliyetlerinden biri de yer adlarının değiştirilmesidir. (Süleymanlı, 2006: 259.) Ruslar yer adlarından sonra Türklerin soyadlarına “-ova, -ov, -ski, -ev, -n” ekleri koyarak Rus isimlerine benzetmeye çalışmışlardır. Rusların yapmış olduğu bu politikalar, Azerbaycan'da milli ruhunun canlanmasına sebebiyet vermiştir. (Süleymanlı, 2006: 261)

Ermeniler, Karabağ'da nüfus çoğunluğunu oluşturduklarını iddia ederek kendilerine verilmesi için faaliyette bulunmuşlardır. Ancak Türkmençay Antlaşması'ndan önce Karabağ bölgesinde Türkler, nüfusun çoğunluğunu oluştururken Ermeniler azınlık durumundadır. Bu bölgeye Ermeni göçü gerçekleştirildikten sonra Azerbaycan Türklerine karşı Ermenilerin yapmış olduğu katliamlar ve onları zorla yurtlarından atmaları Türk nüfusunun azalmasına neden olmuştur. Bu durum bize Ermenilerin nüfus çoğunluğunu zorla oluşturduğunu göstermektedir. (Süleymanlı, 2006: 262-263) Ermeniler, hak iddia ettikleri Azerbaycan bölgesinde devlet kurabilmek adına terör örgütleri kurmuşlardır. Bu örgütler halka saldırı düzenleyerek çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. (Elçin Ahmedov, 2014a: 88-89)

1960-1970'de artan ve günümüze kadar süregelen bu faaliyetler, Türklere ve Türklerin yaşadıkları bölgelere büyük zarar vermektedir. (Aydın, 2001: 368) Ermeniler, Azerbaycan bölgesinin yanında Gürcistan, Türkiye ve İran topraklarını da ele geçirip büyük bir Ermenistan Devleti kurmak istemiştir. (Ahundlu, 2010: 54) Ermeniler, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek adına propagandalar ve saldırılar yapmış ve bu saldırılarını yürütmek için ASALA adında bir örgüt kurmuşlardır. Agop Agopyan ASALA'nın başına geçerek terör faaliyetlerinin teşkilatlanmasında önemli rol oynamıştır. ASALA, kendileriyle aynı amacı taşıyan diğer terör örgütleri Ebu Nidal ve Kara Eylül ile işbirliği yapmıştır. Bu işbirliğinin gelişmesine önemli katkıda bulunan Agop Agopyan, New York Times gazetesinde aşağıdaki sözleri söylemiştir. “*Bizim düşmanımız Türk rejimi, NATO ve bizimle işbirliği yapmayan Ermenilerdir.*” (Elçin Ahmedov, 2015b: 88-89)

1980'lerden 1992'ye kadarki süreçte, Azerbaycan ve Ermenistan, Sovyet'e bağlı durumdayken Ermeniler, Karabağ bölgesini alabilmek için saldırı girişiminde bulunmuşlardır. Bu durum, söz konusu bölgede çatışmalara yol açmış ve bölgenin kime bırakılacağı sorun haline gelmiştir. (Aras, 2015: 85) Dağlık Karabağ'ın yerel

Rusya'nın Ermerni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

meclisi, Azerbaycan'dan ayrılma kararı almış fakat toplanan Azerbaycan Yüksek Sovyet'i Başbakanlık Divanı, yerel meclisin aldığı bu kararları kabul etmemiştir. Bu olaydan sonra SSCB Yüksek Sovyet'i Başbakanlık Divanı, hem yerel meclisin hem de Azerbaycan Yüksek Sovyet'i Başbakanlık Divanı'nın kararlarını gündeme almıştır. Mihail Gorbaçov, SSCB Yüce Sovyet'i Başbakanlık Divanı'ndaki konuşmasında, Azerbaycan'da oluşan karışık durumun farkındalığından bahsederek alınacak kararların Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü gözetecek şekilde oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. (Sayılan, 2007: 23)

Aralık ayında meydana gelen deprem felaketi gündeme oturmuş ve olayların geçici olarak durmasına neden olmuştur. 1989 yılında yönetim bir süreliğine Arkadi Volski başkanlığındaki Özel Yönetim Komitesi'ne bırakılmıştır. 1989 yılında, iki taraf arasındaki sürtüşmeler devam etmiştir. 28 Kasım 1989 tarihinde, Özel Birlik Komitesi görevden alınarak eski düzen tekrar uygulanmaya başlanmıştır. (Sayılan, 2007:24) Fakat SSCB Ermeni haklarını korumak için “*Karabağ'da yaşayan Ermenilerin haklarının ve özgürlüklerinin korunması*” şartını öne sürmüştür. Ermeniler, Karabağ'ın Azerbaycan'a bırakılmasına tepki göstererek hakları olmadıkları halde Karabağ bölgesinin onlara verilmesini istemişlerdir. Bu durum Azerbaycan'ın tepkisine neden olurken öte yandan Ermeniler ise Karabağ'ı kendilerine dahil etmek için bazı kararlar almışlardır. (Özçelik, 2003: 95) Ermeniler, bu kararlarını uygulayabilmek için Hankendi'de yaşayan Türk halkını kendi yurtlarından zorla çıkartmışlardır. (Neciyev, 2011: 183-184)

1988-1994 arasındaki süreçte Azerbaycan bölgesinde Ermeni saldırıları hız kesmeden devam etmiştir. (Mustafayev, 2015: 214) Sivil halkı hedef alan bu saldırılar sadece insanlara değil, bölgeye de büyük zarar vermiştir. (Memmedova, 2014: 90-91) 1990'larda Ermenilerin yıkıcı faaliyetlerinin arttırması sonucu, bölgedeki çatışmalar hız kesmeden devam etmiştir. Ermeniler, Azerbaycan Türklerinin kendilerine katliam girişiminde bulduklarını iddia ederek Karabağ'ı kendilerine bağlamak için sebep aramışlardır. Ermeniler 9 Ocak 1990 tarihinde Karabağ bölgesini “*ekonomik plan*” çerçevesine aldığını bildirmişlerdir. Sovyetler Ermenilerin bağımsız tutumuna müdahale etmek için önce gazeteleri kapamayı denemiş, ardından da Ermenistan'ın, “*Karabağ'ı ekonomik plan çerçevesine aldığı*” bildirisini geçersiz kılmıştır. Fakat Rusya'nın aldığı bu kararlar, her iki ulusu da durduramamıştır. (Neciyev, 2011: 183-184) Ermeniler bu karara uymadığını göstermek için Birleşik Ermeni Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Dağlık Karabağ Ulusal Konseyi Azerbaycan'dan ayrıldığını ilan etmesi, Azerbaycan Yüce Sovyet'inin tepkisine yol açmış ve kabul edilmemiştir. Azerbaycan halkının, Sovyet yönetimine karşı protestolar düzenlemesi, “*olağanüstü hal*” ilan edilmesine sebep olmuştur. (Sayılan, 2007: 24-25) Sovyet Rusya bunun üzerine, Bakü'ye müdahale etmeye karar vermiştir. Sovyet askerleri, sivil halka saldırı düzenleyerek çok sayıda kişinin ölümüne sebep olmuştur. (Neciyev, 2011: 183-184)

Rusya'da bu sıralarda, Gorbaçov'a karşı darbe yapılmak istenmiş fakat sonuç elde edilememiştir. Bu başarısızlık, Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlığa ulaşma sürecini hızlandırmıştır. Sovyet Cumhuriyetlerinden biri olan Azerbaycan'ın bağımsız olması, Karabağ sorununu dış politikaya taşımıştır. (Sayılan, 2007: 26)

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

1991'de SSCB'nin dağılmasından sonra Ermenilerin daha da rahat hareket etmelerinden muzdarip olan Gorbaçov, bu durumu açıklamalarında dile getirerek Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu vurgulamıştır. Bu açıklamasının sebebi Azerbaycan bölgesinde, Rus çıkarlarını gözetmesidir. 30 Ağustos 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Karabağ'ın kaderi değişmiştir. Buna karşılık Ermeniler de Artsak Ermeni Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. (Özçelik, 2003: 97)

Ermeniler saldırılarını arttırdınca, Sovyetler bunun önüne geçebilmek ve meydana gelen çatışmaları yatıştırmak için Rusya Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin ve Kazakistan Başkanı Nursultan Nazaryev toplantı yapmışlardır. 24 Eylül 1991 tarihinde yapılan Jeleznevodsk görüşmeleri sonucunda, ateşkes antlaşması yapılmıştır. Sovyetlerin bu bölgede kalması ve çatışma halinde olan siyasi grupların silahları bırakarak bölgeden ayrılması kararları alınmıştır. (Demirtepe, 2011: 5-6)

Bu antlaşmada Ermenistan, Karabağ'ın, Azerbaycan'a bağlı olduğunu kabul etmiştir. (Özçelik, 2003: 98) Bu kararlar, uzun süreden beri Karabağ için mücadele eden Ermenilerin uygulamak istemeyeceği kararlardır ki nitekim öyle de olmuştur. Bu antlaşma, bölgeye kısa süreli barış getirdiyse de bir süre sonra, Türk-Ermeni mücadeleleri tekrar görülmeye başlamıştır. Bunu engellemek için Dağlık Karabağ'ın idaresi, Milli Birlik Konseyi'ne bırakılmıştır. (Demirtepe, 2011: 5-6)

Ermeniler, 1992 yılının Şubat ayında Hocalı köyüne saldırarak kadınlar, çocuklar ve yaşlılarda dahil olmak üzere binlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve bu saldırıları gerçekleştirirken Ruslardan yardım almışlardır. (Özçelik, 2003: 99) Katliam sırasında Ermenilerin, kendilerinde bulunmayan gelişmiş savaş aletlerini kullanması, onlara Rusların destek verdiğinin göstergesidir. (Sayılan, 2007: 28) Bu katliamlar sırasında, Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı olan A. Mütellibov'un, saldırıları önlemek için yeterli çabayı göstermemiş olması, iktidardan düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. (Özçelik, 2003: 99) Muttalibov'dan sonra iktidara Ebulfeyz Elçibey geçmiştir. (Sayılan, 2007: 28)

24 Mart 1992'de, AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), bu olayları incelemek üzere, Minsk'te toplanma kararı almıştır. (Özçelik, 2003: 99) Mins grubunu, “*Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, ABD, Beyaz Rusya, Rusya, İtalya, Fransa, Finlandiya, Hollanda, İsveç, Portekiz ve Almanya*” gibi ülkeler oluşturmuş ve bu grup sorunun çözümüne dair çalışmalar yürütmüştür. (Asal, 2015: 62) Düzenledikleri toplantıda, aslen İtalyan olan Mario Rfaelli, Minsk başkanı olarak göreve tayin edilmiştir. AGİK'in Minsk grubunu toplama kararı BM'den (Birleşmiş Milletler) tam not almıştır. (Özçelik, 2003: 99) Bunun üzerine AGİK, her iki milletin de başkanlarıyla görüşerek antlaşmaya varmış fakat buna rağmen Ermeni-Azeri çatışması durmamıştır. Ermeniler, işgallerine Şuşa ve Laçın Rayonu'yla devam etmiştir. (Özçelik, 2003:100)

Azerbaycan'da, A. Mütellibov'un yerine gelen ve milliyetçi bir lider olan Ebulfeyz, Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olduğunu ve bu konuda kararlı olduklarını beyan etmiştir. (Sayılan, 2007: 29-30)

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

AGİK'in yeniden toplantı düzenlemesi üzerine, toplantıda birçok ülke, Azerbaycan'ın Karabağ ile bir bütün oluşturduğunu ve parçalanmaması gerektiğini savunmuştur. Rusya'yı yanlarına alma niyetinde olan Ermeniler, Rusya ile antlaşma yapmıştır. (Özçelik, 2003: 101) Bu antlaşmanın içeriği, 7. Rus Askeri Üssünün vaktinin uzatılması ile ilgilidir. Bu antlaşma ile Ermenistan, BDT'ye (Birleşmiş Devletler Topluluğu'na) katılmıştır. Fakat sorunun diğer tarafında bulunan Azerbaycan bu topluluğa alınmamış ve bu durum Ermenistan'ın avantaj elde etmesine sebep olmuştur. (Sayılan, 2007: 30) Bu antlaşmadan sonra Ermeniler, antlaşma şartlarına uymamış ve yeniden saldırılara başlamışlardır. Azerbaycan Türkleri, yıllarca Ermenilere karşı kendilerini savunmak durumunda kalmış ve bu durum onlara teşkilat bakımından yetersiz olduklarını birçok kez göstermiştir. Bu nedenle onlar, teşkilatlarını geliştirme ve kendilerini iyi bir şekilde savunma kararı almışlardır. Karşılıklı mücadeleden sonra Kazakistan Başkanı Nazarbayev devreye girerek arayı yumuşatmaya çalışmış ve Alma Ata Beyannamesi'nin imzalanmasına vesile olmuştur. (Özçelik, 2003: 101-102)

1993 yılında, sorununun çözümüne dair Minsk grubu temsilcileri tarafından görüşmeler yapılmıştır. Bu sıralarda Ermenilerin, Kelbecer'e yönelik saldırısı görüşmelerin bir süreliğine sekteye uğramasına sebep olmuştur. Daha sonra, AGİK ve Minsk grubu görüşmeleri tekrar başlatmıştır. (Sayılan, 2007: 30-31) Kelbecer Rayonu'ndan, işgalcilerin çıkması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bölgeyi işgal edenin Karabağ'da yaşayan Ermeniler olduğunu söylemekle yetinmişlerdir. AGİK ve Minsk grubunun, Ermenistan'ın işin içinde olduğunu bilmelerine rağmen bunu dile getirmemiş olmaları, Ermenilerin korunduğunun göstergesidir. (Sayılan, 2007: 31-32)

AGİK Ermenistan ve Azerbaycan'ın dahil olmadığı Minsk grubu toplanmıştır. Fakat bu süreç içinde Azerbaycan'da meydana gelen darbe olayları, görüşmelerin sekteye uğramasına neden olmuştur. Azerbaycan'da oluşan karışıklıklardan faydalanan Ermeniler saldırı girişiminde bulunmuştur. Bunun sonucu olarak Azerbaycan'a ait olan Akdere, Ermeniler tarafından ele geçirilmiştir. Bunların dışında, Ağdam Rayonu da Ermenilerin ele geçirdiği yerler arasındadır. Bütün bunlar toplantıların tekrar yapılmasına neden olmuş fakat saldırıları durduramamıştır. (Sayılan, 2007: 34-35)

Aslında sorunun çözülmemesindeki etken, Avrupalı devletlerin Ermenilerin işgalci olduğunu kabul etmemesinden ve yaptıkları saldırılara karşı hiçbir önlem alınmamasından kaynaklanmaktadır. Tarter Rayonu'nda meydana gelen Ermeni saldırılarından sonra BDT toplanmıştır. (Sayılan, 2007: 35) Nihayetinde Azerbaycan ile Ermenistan arasında imzalanan Bişkek Ateşkes Protokolü ile bölge, kısmi huzura kavuşmuştur. (Demirtepe, 2011: 6-7)

SONUÇ

Azerbaycan'a bağlı olarak özerk bir bölge olan Dağlık Karabağ bölgesi 1960'lı yıllardan itibaren önemli bir mesele haline gelmiştir. Bunun sebebi Ermenilerin bu özerkliğe karşı çıkıp söz konusu bölgeyi işgal etmek ve sınırlarına

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

katmak istemeleridir. Bu durum yıllardır süregelen Karabağ problemine neden olmuştur. (Sariahmetoğlu, 2011: 13.)

Günümüzde de çözülemeyen Karabağ problemi, sadece Azerbaycan ve Ermenistan için değil dünyanın diğer ülkeleri için de önemini korumaktadır. Minsk grubu, AGİK, Rusya ve Türkiye sorunu çözmek için girişimlerde bulunmuş olsa da hala varlığını sürdürmektedir. Sorunun çözülmemesindeki neden, söz konusu devletlerin soruna taraflı yaklaşması ve olayların yeterince irdelenmemesinden kaynaklanmaktadır. (Neciyev, 2011: 184.) Söz konusu devletler topraklarının %20'sini kaybeden Azerbaycan'dan taviz vermesini istemiştir. Bu durum Azerbaycan'dan Dağlık Karabağ'daki topraklarından vazgeçmesini beklediklerinin göstergesidir. (Sariahmetoğlu, 2011: 290-291.)

Sorun birçok ülkeyi, özellikle de ekonomik anlamda olumsuz bir şekilde etkilemesine rağmen hala çözülememektedir. Sorunu Karabağ açısından ele alırsak Karabağ, hem ekonomik anlamda olumsuz etkilenmiş hem de yapılan saldırılarla insan hakları ihlal edilmiştir. İşgaller ve katliamlar insan haklarının önemsenmediğinin en önemli göstergesidir.

Karabağ sorununu çözülebilmek amacıyla hem Azerbaycan temsilcileri hem de Ermenistan temsilcileri arasında zaman zaman görüşmeler yapılıyor olsa da sonuç elde edilememiştir. Karabağ sorununun çözüme kavuşabilmesi için iki devletinde bunu istemesi gerekir. Sorunla ilgilenen Avrupa devletleri, Ermenilerin haksızlığını ortaya çıkarmak istememektedir. Bu durum Karabağ sorununun içinden çıkılması imkansız bir hale sokmuştur. (Sariahmetoğlu, 2011: 287.)

KAYNAKÇA

- AHMEDOV, E. (2014a). *Ermenistan'ın Devlet Terör Politikası ve Azerbaycan'a Karşı Saldırganlığının Sonuçları*. İstanbul: Gündoğan.
- AHMEDOV, E. (2015b). *Ermenistan'ın Etnik Temizlik, Soykırım ve Saldırganlık Politikalarının Aşamaları*. İstanbul: Gündoğan.
- AHUNDLU, Y. (2010). *Karabağ İmdat Çığılığı (Karabağ Harayı)*. Ankara: Kültür Ajansı.
- AKMAN, A. (2005). *Azerbaycan, Kadim Coğrafyanın Genç Ülkesi*. İstanbul: İlke.
- ARAS, O. N. (2015). *Ekonomik ve Siyasi Sonuçları Bakımından Hocalı Katliamı ve Karabağ Sorunu*. İstanbul: Gündoğan.
- ARAS, O. N., Dedeyev, B., Yılmaz, R., İbayev, V., (2008). *Karabağ Savaşı, Siyasi-Hukuki-Ekonomik Analiz*. Bakü: Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü.
- ASLAN, Y.(1990). *Can Azerbaycan (Karabağ'da Talan Var)*. Ankara: Kök.
- ATTAR, A. (2005). *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- AYDIN M. (2001). Karabağ Maddesi. *Türk Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. (Cilt 24.)

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

- BEYDİLLİ, K., (1988). *1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler*. Ankara: TTK.
- ÇAĞ, G., (2008). Panislavizm'in Fikri Temelleri ve Slav Birliği Çabaları. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*.
- ÇAPRAZ, H., (2012). XIX. Yüzyılda Rusya'nın Politikası. *Belgi Dergisi*. (Sayı 3).
- DEMİR, İ., Yıldırım, Hacı Osman vd. (1992). *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgesi*. Ankara: Osmanlı Devleti Başbakanlık Arşivi.
- DEMİRTEPE, T. (2011). *Dağlık Karabağ Sorunu, Dar Alanda Büyük Oyun*. Ankara: Uluslar Arası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- EKŞİ, R., (2010). *Şanlı Tarihi, Acı Talihi Karabağ*. İstanbul: Ofset.
- İSMAİLOV, M. (2014). *İlk Çağlardan XX. Yüzyıl Başlarına Kadar Azerbaycan Tarihi*. V. Kurban (Çev.) İstanbul: IQ.
- KEMALOĞLU, M. (2013). CebraİL Mercanlı Sosyal Hayatından Örnekler (Azerbaycan-Karabağ Bölgesi). *Türk Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*.
- MEHMEDİYEV, R. (2015). *Dağlık Karabağ Kaynakların Diliyle Tarih*. Ankara: Berikan.
- MEMMEDOVA, H. (2014). *Hankendi'den Başlayan İşgal, Karabağ Dün Bugün ve Sabah*. Bakü: Karabağ Azatlık Teşkilatı.
- MUSTAFAYEV, N., (2015). *The Impact Of Nagorno-Karabakh Confilict On Economic Cooperation In The South Caucasus*. İstanbul: Gündoğan.
- NAĞI, A., Novruzbeyli, N. vd. (2014). *Qarabağ Yaddaş Kitabı, Karabağ Bellek Kitabı, Garabagh: Memory Book*. Bakü.
- NECİYEV, E. (2011). Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi. *Ermeni Araştırmaları Dergisi*. (Sayı 39).
- ONK, N. (1997). *Azerbaycan Karabağ Tarihi*. İstanbul: Fatih Ofset Topkapı.
- ÖZKUL, O. (2014). *Dağlık Karabağ Problemi*. İstanbul: Gündoğan.
- ÖZÇELİK, İ. (2003). *Karabağ Tarihi ve Karabağ'da Ermeni Olayları*, Ankara: Bilge.
- RESULZADE, M. E. (1993). *Kafkasya Türkleri*. Y. Akpınar, İ. Murat, S. Çağın (Haz.). İstanbul.
- SARAY, M. (1993). *Azerbaycan Türkleri Tarihi*. İstanbul.
- SARIAHMETOĞLU, N. (2011). *Karabağ*. İstanbul: IQ.
- SAYILAN, M. O. (2007). *1988-95 Arası Dağlık Karabağ Sorunu*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.

Rusya'nın Ermeni Devleti Kurma Politikasının Sonucu: Karabağ Sorunu / Zühre Nur Pehlivan

- SÜLEYMANLI, E., (2006). *Milletleşme Sürecinde Azerbaycan Türkler*. İstanbul: Ötügen.
- TAŞKIRAN, C., (1995). *Geçmişten Günümüze Karabağ Meselesi*. Ankara: Genelkurmay.
- TOHİDİ, S. R., (2014). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Ermeniler Tarafından Azerbaycan'ın Erivan, Zengevur ve Karabağ Eyaletlerinde Müslüman Nüfusunun Soykırımı. *Yeni Türkiye*.
- TÜRKMEN, Z., (1996). *Karabağ Hanlığının Rus İdaresine Bağlanma Meselesi*. (Cilt 3). Ankara: Avrasya Etütleri.
- YEŞİLOT, O., (2010). *Ateş Çemberinde Azerbaycan*. İstanbul: Yeditepe.
- YILDIRIM, D., Özönder, M. C., (1991). *Karabağ Dosyası*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.